

Euroopan parlamentti ja myös Euroopan tuomioistuin, koska kysymys ei ole lainsäädännöstä. Asioiden kierrättäminen ministerineuvostojen ja huippukokousten kautta antaa niille painoarvoa, jota on kan-

sallisella tasolla vaikea vastustaa. Toisaalta kyse ei kuitenkaan ole paluusta menneisyyteen eli hallitustenväliseen yhteistyöhön turvaamiseen silloin, kun lainsäädännön teko ei onnistu. Komission voimakas ase-

ma uudessa prosessissa ja sen kokonaisuudessa merkitsee myös laadullisesti uudenlaista vaikuttamisen tapaa.

MATTI KARI

ARMOTONTA MENOA

Tutkijaryhmän edellisen kirjan¹ yhteydessä joutui pahoittelemaan sitä, että kuvaa Suomen kaksijakoisesta 1990-luvusta piirrettiin vuonna 1994 kerätyillä aineistoilla. Uudessa kirjassa ei aineiston hankkimisen ja julkaisemisen välisestä kuilusta voi moittia. Kirja nojaa tuliterään kyse-lyaineistoon (kerätty v. 2000) ja vertaa sitä aikaisempaan. Täten kirja on kuvaus poikkeuksellisen talousnou- sun ja uuden talouden menestysta- rinoiden ajasta, Suomen ”luotua nahkansa”. Lisää perspektiiviä koko vuosikymmeneen antaa vertailu vuoden 1988 aineistoon.

Tämä kirja on edellistä kompak- timpi. Se keskittyy tietotyöhön, joka käsitetään 2000-luvun työelämän kovimmaksi ytimeksi. Täten keskei- nen kysymys koskee tietotyön käsi- tettä. Miten liittyvät toisiinsa infor- mationaalinen aika (Castells), tietoyhteiskunta, informaatioteknologia, tietotalous, informaatioammatit (Porat), it-sektori, tietoluokka (Bell)

---

¹Blom, Raimo (toim.): Mikä Suomessa muuttui? Sosiologinen kuva 1990-lu- vusta. Helsinki: Gaudeamus, 1999. (Ar- vio Raija Julkunen: Vuosikymmenen diagnoosi. Yhteiskuntapolitiikka 64 (1999): 5–6, 500–502.)

ja tietotyö. Kirja kommentoi kiin- nostavasti näitä erilaisia kulmia tie- toon ja informaatioon.

Tietotyön operationalisointi on kaikkien sitä tutkivien päänsärky. Onko tietotyötä ilman tietotekniik- kaa? Periaatteessa on, vaikka tietoy- tön käsite on informaatioteknolo- gian mukanaan tuoma. Sulkakynäl- läkään kirjoitettavaa intellektuellia ei voi lukea tietotyön ulkopuolelle, mutta sulkakynäistä löytyy yhä har- vemmin. Kirjoittajat tavoittelevat tietotyön määritelmässään työtä, jonka tunnusmerkkinä on kyky käyttää tietoa luovasti. He yhdistä- vät tietotyön operationalisointiin koulutuksen (vähintään ylin kes- kiaste), tietotekniikan käytön ja luo- vuuden (eli suunnittelun ja ideoin- nin työssä).

Ei voida kehittää sellaista survey- aineistoon ja tilastoihin soveltuvaa käsitettä, joka ei olisi ongelmallinen yksityistapauksissa. Yksi esimerkki ovat ne it-sektorin sankarit ja rivimiehet, joiden tutkimukset ovat jää- neet kesken tai jotka tuskin ovat aloittaneetkaan muodollisia opin- toja. Kuten kirjoittajtkin huo- mauttavat, käytetty tietotyön käsite tuntuu antavan liian vähän painoa niin uuden talouden myyttisille

mediasankareille kuin kansainväli- sen tason huippuasiantuntijoille. Kirjan perusvire lähtee kuitenkin siitä, että menestystarinat edustavat vain ”jäävuooren huippua koko tie- totyön todellisuudesta”. Kirjassa pu- retaan myyttejä ja kaivetaan tietoy- tön ja työelämän arkea huipun alta.

Edellä mainitulla tavalla määri- telyjä tietotyön tekijöitä eli tietoy- töläisiä oli vuonna 2000 palkan- saajista neljä kymmenestä (39 %). Muut palkansaajat jaetaan tietotek- niikan käyttäjiin (30 %) ja perin- teisiin työntekijöihin (31 %). 1990- luvun talousnousulle oli ominaista tietotyön nopea yleistyminen. No- kia-kansan mielikuviin ei ehkä sovi julkisen hallinnon ja julkisten pal- velujen tietointensiivisyys. Paremm- in mielikuvia vastaa se, että tietoy- töläisten työpaikat ovat teknologi- sesti ja organisatorisesti uudistuvia työpaikkoja. Uudistumisen kärjessä muuten ovat valtion ja kuntien lii- kelaitokset.

Tietotyöläinen ei ole luokkakä- site, mutta tutkijat tarkastelevat myös luokkajakoja. He nojaavat, kuten ennenkin, Eric Olin Wrightin tuotannon suhteisiin ja työelämän valtaan perustuvaan luokkateoriaan. Tällä teoriolla palkansaajista kuului

työväenluokkaan 60 prosenttia (v. 1994 70 %). Perinteisten työntekijöiden, siis sellaisten, jotka eivät käytä tietotekniikkaa, määrä on supistunut nopeasti (v. 1994 53 %, 2000 31 %), sen sijaan luokkarakenteellisten työläisten osuus supistuu hitaammin.

Korkeakoulututkinto, johtava tai työnjohdollinen asema ja autonominen työ nostavat työväenluokasta johtajiin, työnjohtajiin tai asiantuntijoihin. Mutta miltä kuulostaa se, että tietoyhteiskuntamme suurin luokka ovat ammattitaidottomat työntekijät (34 %; naisista, joita työelämän auktoriteetti edelleen karttaa, peräti 46 %) ja tietotyöläisistäkin kolmannes sijoittuu työväenluokkaan. Kulkeekohan luokkaraja missään elettyä todellisuutta vastaavassa mielessä esimiestehtävissä olevien ja muiden välillä?

Kiinnostava on kuitenkin seuraava myytin purku. Tietoyhteiskuntaan on liitetty vanhojen luokkajakojen mureneminen ja tietotyöläiset käsiterään kuin luokkajakojen ulkopuolisena ryhmänä, tieto, luovuus ja innovatiivisuus pääominaan. Itse asiassa tietotyöläiset siinä missä muutkin sijaitsevat teollisen ajan valtasuhteissa, muita useammin työnjohdollisissa ja manageriaalisissa asemissa.

Tietotekniikan on toivottu tasoittavan työelämän sukupuolijakoa. Naiset käyttävät työssään tietotekniikkaa yhtä usein kuin miehetkin, ja tietotekniikan käyttöönnotossa suomalaiset naiset olivat pioneereja. Kuitenkin miehet ja naiset käyttävät tietotekniikkaa erilaisiin tehtäviin, ja tietotyöläisten keskuudessa sukupuolierot johtaviin asemiin sijoittumisessa ovat suuremmat kuin muissa ryhmissä. Talousnousun aikana tietotyötä tekevät naiset jopa menettivät suhteellisia auktoriteettiasemiaan. Sukupuolijaot näkyvätkin kärjekkäästi siinä, että tietotyötä tekevistä naisista puo-

let sijoittuu työväenluokkaan, miehistä 15 prosenttia.

Tietotyö ei siis ole murtautunut luokka- ja sukupuolijakoja. Tutkijoita kiinnostaakin se, missä määrin tietotyön yleistymisen jyrkentää työelämän jakoja. Tällaista tapahtui tietotyön läpimurron kaudella 1988–1994, vuosikymmenen lopulla polarisaatio lientyi ainakin tulojen ja auktoriteettiaseman osalta. Ilmeisesti tietotyö on siinä määrin yleistynyt ja arkistunut, ettei siihen voi liittää kovin erityisiä etuoikeuksia ja palkkioita. ”Tarvitaan” tarkempia erottautumisen mekanismeja, ja esimerkiksi tuloihin tietotyön ohella vaikuttavat tutut tekijät eli akateeminen tutkinto, sukupuoli ja sektori.

Toki tietotyöläiset ryhmänä erovat muista niin työmarkkinamahdollisuuksiltaan kuin työn sisällöltään. He ovat paremmin koulutettuja, he rekrytoituvat useammin keskiluokasta, he ovat kansainvälisempiä, heillä on muita nousujohteisia, professionaalis-manageriaalisia asemiin päätyviä ammatillisia uria. Tietotyöläiset ovat tieto- ja viestintäteknikan suurkuluttajia. Työ antaa heille etulyöntiaseman. Tietokone, sähköposti ja Internet-yhteys ovat tärkeitä työsuhte-etuja, joiden ulkopuolelle perinteiset työntekijät, työttömistä puhumattakaan jäävät. Heidän työtilanteensa on riskitöitä, autonomiaa, vaikutusvaltaa ja palkkioihin kutoutuvat tuloksellisuuden kontrolli, aikapaineet, ylityö ja henkinen kuormitus.

Muutos tieto- ja viestintäteknikan aikaan on ollut nopea. Kirjassa muistutetaan siitä, miten lähellä on se aika, jolloin keskustelu tietokoneista rantautui Suomeen (näyttää olleen samana vuonna, kun aloitin oppikoulun) ja yhden tai enintään muutaman laitteen ajateltiin tyydyttävän vuosiksi eteenpäin koko suomalaisen yhteiskunnan laskentatarpeen! Harvat ennusteet ovat

menneet yhtä pahasti pieleen. Koneihin koneet tulivat 1980-luvulla, mitenkähän moneen saman kaavan mukaan kuin meille parikymmentä vuotta sitten. Kone hankittiin 14-vuotiaalle lapsellemme. Käänsin hänelle ohjelmointikielten oppaita englannista tajuamatta itse mitään. Mutta ilmeisesti hän ymmärsi, koska ohjelmoi kaverinsa kanssa pelin, jonka Amer osti. Siinä oli sitä sukupolvikuilua.

Vuonna 2000 runsaat kaksi kolmasosaa (69 %) palkkatyöntekijöistä käytti työssään tietotekniikkaa. Vain nuorin työssä oleva ikäluokka on saanut perustaitonsa koulussa. Suurin osa palkansaajaväestöä on opiskellut taitonsa työuran aikana, työpaikoilla ja vapaa-aikana. Tietotekniikkaa käytetään työssä yleisimmin tekstinkäsittelyyn ja tiedonhakuun. Vain 12 prosentilla tietotyöläisistä tehtävät liittyvät varsinaiseen atk-suunnitteluun ja ohjelmointiin. Myytti on myös aika- ja paikkadoksistaan irronnut, verkostoihin, projekteihin ja tiimeihin hajautunut työ. Tiimi on paljolti muotifraasi, jolla ei ole vastinetta työelämän todellisuudessa, eikä etätyö etene, vaikka tekniset edellytykset ja työntekijöiden kiinnostusta siihen olisi.

”Tietotyö ja työelämän muutos” on ennen muuta kuvaus työelämän murroksesta, jonka kärjessä tietotyö on. Kirjoittajien mielestä on perusteltua väittää, että parhaillaan menossa oleva palkkatyön murros on poikkeuksellinen ja että parhaiten se näkyy työn arjessa. Arjessa piirtyy kuva vaatimusten kiristymisestä ja työhön liittyvän arvomaailman kovenemisestä. Kyselylomakkeisiin kirjoitetuissa vapaisissa vastauksissa tuotiin esiin työssä jaksamisen ongelmaa. Kirjassa varoitellaankin tietoyhteiskuntaa sahaamasta omaa oksaansa. Kun tietoyhteiskunnan retoriikat ja strategiat korostavat luovuutta, osaamista ja uudistumista, kirjassa ihmetellään, ”miten jat-

kuvan kiireen, aikapaineiden ja ylitöiden parissa kamppaileva enemmistö ehtii olla luova ja mukautumiskykyinen”.

Erityisen synkkiä olivat julkisissa palveluissa työskentelevien tunteukset työstään ja tulevaisuudesta. ”Työssä menestyminen vaatii yhä suurempia satsauksia. Pitää opiskella ja suorittaa ylempiä tutkintoja, pitää parantaa kielitaitoa ja pitää ehtiä lukea ja seurata ja ottaa kantaa, vaikuttaa”, kirjoittaa yksi tietotyöläinen (s. 106). Omasta puolestani voisin siterata (taas kerran) Nikolas Rosen sanoja: työstä on tullut haavoittava vyöhyke ja oikeus siihen pitää ansaita aina uudestaan.

Jos meno on kovaa tietoajan työelämässä, niin tietotyöläisten maailma on kova muullakin tavalla. He ovat konservatiivisia individualisteja. Heidän kuvansa maailmasta on samalla tavalla individualistinen kuin sosiologian teorioissa. Muita kyselemättömämmin he luottavat markkinayhteiskuntaan, yksilölliseen yrittämiseen ja riskinottoon. Tutkijat siteravat Friedrich Hayekin kuvausta totalitaristisesta järjestelmästä, jossa ei riitä, että ihmiset

työskentelevät samojen päämäärien hyväksi. Heidän pitää vielä mieltää päämäärät omikseen. Nyt 2000-luvun alussa uhkaamassa ei kuitenkaan ole poliittinen totalitarismi vaan näennäisesti vapaiden markkinoiden totalitarismi, jossa meidän on uskottava markkinoiden intressit omiksemme.

Kirja jatkaa edellisessä kirjassa piirrettyä kuvaa kovenevasta työelämästä: ”– nykyinen työelämä on vaatimuksiltaan armottomampi ja monin tavoin ristiriitaisempi kuin koskaan aikaisemmin”. Armottomampi kuin koskaan! Historia alkaa vyöryä silmiäni editse, orjat, lapset teollisen vallankumouksen tehtaissa ja kaivoksissa. En ihmettele tätä ensimmäistä kertaa enkä tarkoita erityisesti Blomia, Meliniä ja Pyöriää: miten on mahdollista, että muutaman vuosikymmenen takainen piirtyy niin ihanteellisena. Miten on mahdollista, että 1960-luvun tehdastyön realiteetit nostivat ennennäkemättömän työn humanisointiliikkeen? Miten historia petti meidät, kun silloin ratkaisulta näyttänyt monipuolisia vaatimuksia ja autonomiaa sisältävä ”kehittävä työ”

näyttääkin nyt armottomammalta kuin mikään sitä edeltänyt? Missä on nykyinen työn humanisointiliike ja mikä sen visio? Riittääkö vähempi kuin kapitalismin tai modernin kumoaminen?

Useimmiten tätä paradoksia ei edes noteerata, ei tässäkään kirjassa. Richard Sennett, jonka Rortylta lainaamaa ajatusta ironisesta ihmisestä myös tässä kirjassa kierrätetään, tarjoaa yhden tulkinnan. Sennethän tuo esiin vanhan rutiinin antaman turvan ja ennustettavan tulevaisuuden, joihin tämän päivän no long term -kapitalismi sitten vertautuu. Blomin ja kumppaneiden kirja on tärkeä myyttien purkaja, mutta vahvoille tulkinnoille Sennettin tapaan on vielä tilaa.

RAIJA JULKUNEN

RAIMO BLOM & HARRI MELIN
& PASI PYÖRIÄ
TIETOTYÖ JA TYÖELÄMÄN
MUUTOS
HELSINKI: GAUDEAMUS, 2001

FENNOMANIAN PITKÄ VARJO

Matti Virtanen on kirjoittanut hienon kirjan, josta keskustellaan pitkään. Väitöskirjaksi ”Fennomanian perilliset” argumentoi kadehdittavan selkeästi ja on viettelevän hyvin kirjoitettu. Kirjan alku vie Karl Mannheimin sukupolvien teoriaan ja esittelee sen ydinkäsitteet. Suvun sisäisten polvien asemesta tarkastelu

alkaa *samanikäisten ikäpolvesta*. Eri-tyiset avainkokemukset tiivistävät osan tällaisista ikäpolvista *kokemukselliseksi sukupolviksi*, jotka myös kokevat itsensä muista kohorteista poikkeaviksi. Näistä puolestaan osa kehittyi *mobilisoituneiksi* sukupolviksi. Virtasen Mannheim on sillä lailla elegantti, että edes mobili-

soituneita sukupolvia ei ymmärretä yhtenäisinä ryhminä, vaan sukupolvet kasvavat vaikuttaviksi ja dynaamisiksi juuri kilpailevien *fraktioidensa* kautta. Fraktiot kiteyttävät sukupolvensa tunnuksia ja iskulauseita kirjoittautumalla sisään ja tulkitsemalla uudelleen olemassa olevia *traditioita*.